

Restauració de dues pintures sobre tela que pertanyen a l'església de Sant Miquel i Sant Sebastià de València¹

Aquest article resumeix el procés de restauració de dues pintures sobre tela que pertanyen a l'església de Sant Miquel i Sant Sebastià de València, intervingudes l'any 2005 durant el període de les beques de formació de restauradors que convoca anualment la Direcció General de Patrimoni Cultural Valencià.

Isabel Alonso González. Coordinadora de les beques de formació de restauradors de la Direcció General de Patrimoni Cultural Valencià. isalongon@yahoo.es

INTRODUCCIÓ

La Direcció General de Patrimoni Cultural Valencià i l'Institut Valencià de Conservació i Restauració de Béns Culturals, durant la seva quarta convocatòria de les beques de formació i perfeccionament per a restauradors, ha promogut la restauració d'obra pictòrica pertanyent a l'església de Sant Miquel i Sant Sebastià de València. Aquestes beques tenen com a objectiu la formació contínua de restauradors que inicien la seva carrera professional divulgant tècniques i unificant criteris d'intervenció, tan necessaris en la conservació i la restauració de les obres d'art.

El criteri a seguir en la intervenció de les pintures ha buscat com a fi salvaguardar el valor d'aquestes, respectant els materials originals i evitant les intervencions innecessàries per a la seva correcta conservació.

Es van eliminar elements aliens a les obres fruit d'anteriors restauracions. A la vegada, els materials originals, degradats pel pas del temps, van ser estabilitzats i consolidats, sent tots els productes utilitzats en la restauració reversibles i compatibles amb els materials constitutius de les pintures.

Després d'un examen organolèptic, es va elaborar un informe tècnic de l'estat de conservació i una proposta d'intervenció per dur a terme el tractament de restauració. Tot el procés s'ha

1. Santa Joana de Valois. Estat inicial de l'obra
(Fotografia: Paco Alcántara i equip de restauració).

2. Santa Joana de Valois. Un cop acabada la intervenció
(Fotografia: Paco Alcántara i equip de restauració).

3. Proves de neteja
(Fotografia: Paco Alcántara i equip de restauració).

documentat mitjançant un registre fotogràfic, així com per gràfics que determinen la localització precisa dels danys que patien les obres. Els treballs han quedat reflectits a la vegada en una memòria escrita, elaborada pels becaris, que descriu cadascun dels passos realitzats.

El resultat final d'aquesta restauració ens permet contemplar les obres en el seu esplendor original, donant-nos l'oportunitat d'aprofundir en el seu estudi tècnic, històric i iconogràfic, i oferint-nos una mostra més de la riquesa del patrimoni artístic que alberguen les nostres esglésies.

PROCÉS DE RESTAURACIÓ

Santa Joana de Valois i Santa Isabel de França

Aquestes obres han estat atribuïdes al pintor del segle XVIII Josep Vergara, pràcticament desconegudes degut a la seva ubicació. Es troben en l'anomenada capella dels Francesos de l'església de Sant Miquel i Sant Sebastià de València i queden emmarcades per motlures de guix daurat adossades al mur, aproximadament a uns nou metres d'altura.

La preparació de les obres és de tonalitat de mangra, a base de pigments aglutinats amb coles animals i probablement algun oli. En els estrats pictòrics, l'aglutinant utilitzat és de naturalesa oliosa i es pot apreciar una pinzellada solta i esquemàtica, més empastada en les zones de llum i carnadesures i més diluïda en les zones obscures o d'ombra, on el pintor aprofita la transparència del to vermellós de la preparació subjacent per donar profunditat a les seves composicions.

Descripció i tractament del suport

La dimensió del suport de cada obra és de 117 x 98 cm. És constituït per tela de lli d'una sola peça, subjecta al bastidor de fusta per tatxes de ferro oxidat.

4. Procés d'eliminació del vernís
(Fotografia: Paco Alcántara i equip de restauració).

5. Procés de neteja
(Fotografia: Paco Alcántara i equip de restauració).

¹ Aquest article ha estat traduït del castellà al català per Jessica Bayarri González, alumna de 3r curs de l'especialitat de Conservació i Restauració de Pintura de l'ESCRBCC.

6. Estucat
(Fotografia: Paco Alcántara i equip de restauració).

El teixit és de tipus tafetà amb una densitat de 10 fils per centímetre quadrat. El gruix dels fils és irregular i la torsió d'aquests, tant en la trama com en l'ordit, és en "S". Els voravius de la tela, detectats en els extrems superior i inferior de les obres, ens revelen les dimensions de l'amplada del teler artesanal.

Tot i l'oxidació natural de les fibres i de petits trencaments puntuals, l'estat de conservació del suport és bo.

La neteja del revers de les teles de pols i brutícia acumulades es va realitzar mitjançant una brotxa de pèl suau, goma de cautxú i aspirador.

Els esquinços del teixit van ser soldats amb poliamida tèxtil i petits empelts de fils de lli, els esquinços més grans van ser reforçats, a més a més, amb pedaços de lli adherit amb Beva O.F. 371®. Per al correcte tesat dels llenços en el bastidor es van col·locar unes bandes que es van adaptar al format ovalat de les obres amb el mateix adhesiu.

Els bastidors originals fabricats en fusta de conifera s'han conservat. Primerament es va efectuar una neteja de pols i brutícia acumulada, i es van suavitzar els angles interns dels llistons que es trobaven sense bisellar. Al mateix temps la fusta va ser tractada convenientment amb un producte químic desinsectant per prevenir l'atac d'insectes xilòfags.

Per finalitzar la intervenció, en el suport es va instal·lar cartró-ploma pel revers dels bastidors. D'aquesta manera les teles queden

7. Detall final
(Fotografia: Paco Alcántara i equip de restauració).

protegides dels canvis higromètrics als que estan sotmeses en la seva ubicació actual, aïllant-les del contacte directe amb el mur de l'edifici. Aquests elements, a la vegada, eviten que s'introdueixin partícules estranyes entre la tela i el bastidor.

Tractament de la pel·lícula pictòrica i preparació

La consolidació es va realitzar mitjançant cola de conill i paper *tissue* Eltoline i es va aprofitar la humitat aportada en aquest procés per corregir gradualment les deformacions de la tela, ajudant-nos també amb calor i pes.

L'alteració més evident que patien les obres era causada per l'oxidació de la resina i l'acumulació de fum i greixos damunt la superfície pictòrica. Aquesta oxidació de les resines que formen els vernissos aplicats en intervencions anteriors era la principal causa del to terrós groguenc que cobria els colors originals. L'eliminació dels diferents estrats de brutícia i vernissos oxidats superposats a la pel·lícula pictòrica es va realitzar en diverses fases, adaptant-nos en cadascuna d'elles a la naturalesa de l'estrat que calia eliminar.

Les llacunes corresponents a la pèrdua de capa pictòrica i de preparació es van estucar amb carbonat càlcic aglutinat amb cola de conill, donant una textura a la superfície de les mateixes per aconseguir la integració de les zones intervingudes.

El criteri utilitzat per a la reintegració cromàtica ha estat realitzat emprant un puntejat i un ratllat molt fi, que és apreciable únicament a curta distància. El retoc es va iniciar amb colors a l'aigua, donant una base de color de mangra sobre totes les llacunes de preparació, per continuar amb colors al vernís.

El primer envernissat es va realitzar mitjançant una palatina amb resina dammar dissolta en essència de trementina. Els vernissos posteriors, compostos a base de resina cetònica, es van aplicar mitjançant pistola i compressor.

Restauració: Araceli Ruiz López i Mar Cussó Solano
Fotografies: Equip de restauració i Paco Alcántara
Gràfics: Araceli Ruiz López
Coordinació tècnica: Isabel Alonso González.

8. Santa Isabel de França. *Estat inicial*
(Fotografia: Paco Alcántara i equip de restauració).

9. Santa Isabel de França. *Un cop acabada la intervenció*
(Fotografia: Paco Alcántara i equip de restauració).

BIBLIOGRAFIA

J. M. BARROS GARCÍA, *Imágenes y Sedimentos: La limpieza en la conservación del patrimonio pictórico*, València: Institució Alfons el Magnànim-Diputació de València, 2005 (Col·lecció Formes Plàstiques).

A. M. CALVO MANUEL, *Conservación y restauración de pintura sobre lienzo*, Barcelona: Ediciones del Serbal, 2002.

M. A. CATALÀ I GORGUES, *El pintor y académico José Vergara (Valencia*

1726-1799), València: Generalitat Valenciana, Conselleria de Cultura, Educació i Esport, 2004.

D. GIMILIO SANZ, *José Vergara (1726-1799). Del Tardobarroco al clasicismo dieciochesco*, València: Generalitat Valenciana, Conselleria de Cultura, Educació i Esport, 2005.

M. L. GÓMEZ GONZÁLEZ, *La restauración. Examen científico aplicado a la conservación de obras de arte*, Madrid: Ediciones Cátedra, 1998.

10. *Procés de neteja*
(Fotografia: Paco Alcántara i equip de restauració).

11. *Detall de la neteja*
(Fotografia: Paco Alcántara i equip de restauració).

12. Soldadura de fils
(Fotografía: Paco Alcántara i equip de restauració).

13. Detall dels extrems de la tela després de la intervenció
(Fotografia: Paco Alcántara i equip de restauració).

Restauración de dos pinturas sobre lienzo pertenecientes a la iglesia de San Miguel y San Sebastián de Valencia

Este artículo resume el proceso de restauración de dos lienzos pertenecientes a la iglesia de San Miguel y San Sebastián de Valencia, intervenidos en el año 2005 durante el período de las becas de formación de restauradores que convoca anualmente la Dirección General de Patrimonio Cultural Valenciano.

Isabel Alonso González. *Coordinadora de las becas de formación de restauradores de la Dirección General de Patrimonio Cultural Valenciano.* isalongon@yahoo.es

INTRODUCCIÓN

La Dirección General de Patrimonio Cultural Valenciano y el Instituto Valenciano de Conservación y Restauración de Bienes Culturales, durante su cuarta convocatoria de las becas de formación y perfeccionamiento para restauradores, ha promovido la restauración de obra pictórica perteneciente a la iglesia de San Miguel y San Sebastián de Valencia. Estas becas tienen como objetivo la formación continua de restauradores que inician su carrera profesional divulgando técnicas y unificando criterios de intervención, tan necesarios en la conservación y la restauración de las obras de arte.

El criterio seguido en la intervención de las pinturas ha buscado como fin salvaguardar el valor de las mismas, respetando los materiales originales y evitando las intervenciones innecesarias para su correcta conservación.

Se eliminaron elementos ajenos a las obras fruto de anteriores restauraciones. A su vez, los materiales originales, degradados por el paso del tiempo, fueron estabilizados y consolidados, siendo todos los productos empleados en la restauración reversibles y compatibles con los materiales constitutivos de las pinturas.

Tras un examen organoléptico, se elaboró un informe técnico del estado de conservación y una propuesta de intervención para llevar a cabo el tratamiento de restauración. Todo el proceso se ha documentado por medio de un registro fotográfico, así como por gráficos que determinan la localización precisa de los daños que sufrían las obras. Los trabajos han quedado reflejados a su vez en una memoria escrita, elaborada por los becarios, que describe cada uno de los pasos realizados.

El resultado final de esta restauración nos permite contemplar las obras en su esplendor original, dándonos la oportunidad de profundizar en su estudio técnico, histórico e iconográfico, y ofreciendo una muestra más de la riqueza del patrimonio artístico que albergan nuestras iglesias.

PROCESO DE RESTAURACIÓN

Santa Juana de Valois y Santa Isabel de Francia

Estas obras han sido atribuidas al pintor del siglo XVIII José Vergara, prácticamente desconocidas debido a su ubicación. Se encuentran en la llamada capilla de los Franceses de la iglesia de San Miguel y San Sebastián de Valencia y quedan enmarcadas por molduras de yeso dorado adosadas al muro, aproximadamente a unos nueve metros de altura.

La preparación de las obras es de tonalidad de almagra, a base de pigmentos aglutinados con colas animales y probablemente algún aceite. En los estratos pictóricos, el aglutinante empleado es de naturaleza oleosa y se